

Повторіть теоретичний матеріал з теми «Складне речення»

Види складних речень

Вправи до теми

Вправа 1. Прочитайте речення, визначивши граматичні основи. Визначте типи речень за граматичною основою, за їх значенням.

1. Роса розсипана в траві, фіалка тліє синім цвітом. 2. Духмяно пахне деревій – все тихим спокоєм повито... (Б. Дегтярьов). 3. Світ виховує націю в матерів на колінах, діти стануть людьми на руках в матерів (Б. Дегтярьов). 4. Очерет над лататтям осінній, пожовтівши, не схилиться він (М. Доленго). 5. Полетіли птахи до вирію разом із ними наче повідлітали мрії, почуття людські, щоб напровесні повернутися разом із птахами (Є. Гуцало). Де мати посіє, там стелиться ласка. 7. Де мати посадить, там сходить добро, бо в мами рука і легка, і прекрасна, і серце глибоке, як синій Дніпро (За тв. В. Крищенко). 8. Дитинство дивується, молодість обурюється, і тільки діти дають нам рівновагу (О. Довженко). 9. Краса мине, і молодість мине, і тільки те залишиться повік, що у душі плекає чоловік. 10. Я знаю: править світом доброта (А. Бортняк). 11. І тільки те не вхопить смертна мить, що у душі для іншого горить (А. Скурда). 12. На призьбі вечір, мов старий скрипаль, осінніх днів освячує щедроти, а мати слуха, білить хату на свято, бо приїдуть сини та онуки (М. Ризун). 14. Куди б не заносила доля, з усіх повернуся доріг до хати, до рідного поля, на свій материнський поріг (П. Харченко). 15. Сім шляхів повело від хати, і на кожен виходить мати (М. Томенко).

Вправа 2. Визначте граматичні основи. Складіть схему чотирьох речень на вибір.

I. 1. Де-не-де біля виру синіє безводний полин або кушиться пахучий чебрець (О. Гончар). 2. Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки, простяглися до лісу, обняло його, засипало самоцвітами (М. Коцюбинський). 3. А ніч і далі бреда заколисаним степом, згори обсівала його рососою, а знизу дзвеніла стотисячним стрекотом коників (М. Стельмах). 4. Сонце сміливо розсікало золотими мечами зелену гушавину листи і вигаптовувало на стіні якусь фантастичну плахту (Б. Антоненко-Давидович). 5. А дощ шумить, і вітер волохатий у шиби б'є (Є. Плужник). 6. То замерехтить жовтогаряча достигла нива, то зблиснуть попереду золоті озера соняшників (І. Цюпа). 7. Вже стигнуть спасівки й ренет і місяць присіда до столу (Н. Кацук). 8. Тихо злетіли лебеді білі, тихо на воду сідають, плещуться ніжно в трепетній хвилі, бризками райдуги грають (М. Рильський). 9. Тут співають пісню подолянки і веселка воду п'є з ріки (Є. Гуцало).

II. 1. І ось тепер, після того як над світом відгріміла найбільша з воєн мені дорога знову знову стелиться до Харкова, до моєї альма-матер (О. Гончар). 2. Відтоді, відколи праця перестала бути працею, а стала героїчною, вона стала відповідно абсурдною (П. Мовчан). 3. Дарма що стояло тихе, сонячне безвітря, листя тріпотіло на деревах вздовж шляху (Ю. Смолич). 4. Коли не рахувати останніх трьох, то Марія зустріла і провела двадцять шість тисяч двісті п'ятдесят вісім днів (У. Самчук). 5. Є міста, до яких неможливо зайти через браму. Є міста, до яких неможливо зайти (Ю. Андрухович). 6. Коли б ковбасі крила, то б кращої птиці на світі не було (Нар. тв.). 7. Заревіли гори, аж небо здригається (Марко Черемшина). 8. Вертиться, як муха в окропі (Нар. тв.). 9. У голубому небі прорізалась срібні зорі, і з ріки зайчиком плигав тендітний і легкий і легкий вітерець (М. Хвильовий).

Вправа 3. Визначте види підрядних речень.

1. Під небом соковитим і дзвінким, де ходить вітер теплий і рум'яний, вони будують променистий дім (М. Рильський). 2. Годуй діда на печі, бо й сама там будеш (Нар.тв.). 3. Давно не чуть нікого, де ти гралась (Т. Шевченко). 4. Ми ловили сонця теплі промінці, щоб вони медово стигли в руці (В. Крищенко). 5. Під горою, там, де клечань, де травною поросло, день і ніч про щось лепече балакуче джерело (М. Джаліль). 6. Дівчина виходила на берег, звідки було видно до гаю (Марко Вовчок). 7. Нещастя з являється там, де люди втрачають віру одне в одного (І. Цюпа). 8. Гора, на якій жила княжна, зветься тепер Дівич-горою (З журн.). 9. Запізнився з відповіддю через те, що живу зараз за кордоном, а не в Чернігові (М. Коцюбинський). 11. Подалі від трамвайних вулиць знов захотілося пожити, де тихий сад, де

повний вулик, де мак, що полум'ям пашисть (В. Крищенко). 12. Ананасові суниці вирощують біля озера Байкал, де випадає дуже багато опадів – улітку дощів, взимку снігів (А. Григорук).

Вправа 4. Прочитайте, визначте вид підрядних частин і тип підрядності.

1. Помиляється той, хто гадає, що з одержанням свідоцтва чи диплома кінчається період навчання (П. Панч). 2. Почали радитися, як їм вибиратися з плавнів, куди йти (М. Коцюбинський). 3. Над світом стояла тяжка благословенна тиша, що було чути, як кушики жита краплі роси (М. Стельмах). 4. Я з тих країв, де над Дніпром цвітуть, шумлять гаї, де з дня народження мені співали солов'ї (М. Нагнибіда). 5. Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці, бо щастя не дається дурно (М. Коцюбинський). 6. Коли ставлять нову хату, дуже важливо обрати «чисте» місце, аби було в родині затишно, спокійно, щоб не полишали домівку добробут, мир і злагода (З журн.). 7. Хіба забудеться для мене священна матері любов, її душі тепло щоденне, що зігріває знов і знов, де б я не був, куди б не йшов, вона в трудах завжди зі мною, як сонце з доброю весною (М. Сингаївський). 8. Хоча б над тобою було сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти не зможеш сам змусити себе до праці і сам вимагати її від себе (В. Сухомлинський).

Вправа 5. Прочитайте безполучникові складні речення, визначте смислові зв'язки між їх частинами, поясніть розділові знаки.

1. Місяць викочувався все вище й вище, осяяні дерева дивились на свої тіні (М. Коцюбинський). 2. Полум'яне листя сипле жовтень, тужавіє нива задубіла (І. Драч). 3. Зимове сонце як мачушине серце: світить, та не гріє (Нар.тв.). 4. Життя як метелик: подув вітер і зламав крила (Олександр Олесь). 5. І тільки десь чути: в широкому полі то стихне сопілка, то знов заспіва (Олександр Олесь). 6. Співають птицями діброви, шумлять, хвилюються жита (В. Сосюра). 7. Говори, говори, моя миля: твоя мова – співучий струмок (П. Тичина). 8. Вернувся він – вже смеркло, зовсім стемніло (Панас Мирний). 9. Пищать зранку синиці, а горобці ховаються у соломі – невдовзі мороз подужчає (Нар.тв.). 10. Вам страшно – геть ідіть з дороги (Леся Українка). 11. Думав, доля зустрінеться – спіткалося горе (Т. Шевченко). 12. В такі ночі довго хвилюється серце косаря: йому згадується літо (М. Стельмах). 13. Виглянуло сонце – озеро вмить проясніло, радісно посміхнулось до неба (Т. Масенко). 14. На порозі стоїть бабуся; навкруги тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гаїв холодок дише; десь-то вода гучить... (Марко Вовчок).

Пунктограми в складносурядному реченні

Вправи до теми

Вправа 1. Перепишіть, розставте, де потрібно, розділові знаки.

1. Мине багато часу і ти зрозумієш свою помилку (Д. Бедзик). 2. Ні листя не шелестить ні пташки не щебечуть (Марко Вовчок). 3. Гроза пройшла і грім вдарив десь збоку (І. Сенченко). 4. Я не нездужаю нівроку а щось такеє бачить око і серце жде чогось... (Т. Шевченко). 5. І ламалося гілля на дереві і зривалося листя і далеко гонив його вітер в сумнеє поле (С. Васильченко). 6. І раптом темінь неба осяяв яскравий спалах і над землею загуркотів перший грім. 7. На добрий врожай не було не було надії й серце хлібороба проймала тривога (З тв. Я. Гримайла). 8. Ідуть часи та материнські груди годують нам нащадків день за днем (Ю. Дмитренко).

Вправа 2. Вставте та поясніть розділові знаки (кома, тире).

1. На його клумбах першими з'явилися нарциси і останніми зникали астри (В. Собко). 2. Закукарікає півень у селі і чути його на Полтавщині й на Харківщині (І. Цюпа). 3. Довкола будиночків цвів бузок і на білі стіни падала прозора тінь від листя (П. Панч). 4. Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (М. Рильський). 5. Прийде час і вільні й рівні встануть люди і здійсняться мрії всі ураз (Олександр Олесь). 6. Чого світання так ясніє в полі і ген сріблиться пісенька дзвінка? (М. Стельмах). 7. Як добре у житті закоханим і як тривожно в світі їм! (А. Кацнельсон). 8. Глянув і серце його завмерло (В. Малик). 9. І от весна і все в цвіту (В. Сосюра).

Вправа 3. Поставте розділові знаки. Визначте, до якого розряду належить сполучник ТА (єднальний чи протиставний?). Замініть його синонімічним сполучником сурядності. Як змінюється інтонація речення зі зміною сполучника?

1. Посіяли гайдамаки в Україні жит та не вони його жали. 2. А мати хоче научати та соловейко не дає (З тв. Т. Шевченка). 3. Чарівне море та наймиліша серцю таки земля (Р. Іванчук). 4. Брехнею кажуть люди світ пройдеш та назад не вернешся (Г. Квітка-Основ'яненко). 5. Шануймося друзі на довгим віку та щедрим будьмо ми завше в коханні (М. Ткач).

Вправа 4. Вставте та поясніть вживання коми або тире у складносурядних реченнях. Пригадайте правила.

1. Справді був Чубенко і нема Чубенка (Ю. Яновський). 2. Хвилина ще і схід розпише в сліпучі барви небосхил (М. Масло). 3. І будень без нього не будень і свято без нього не свято (В. Земляк). 4. На галяві зеленіє перший ряст і цвітуть проліски (Леся Українка). 5. Хай вітер знамена колише й співають в садах солов'ї! (В. Сосюра). 6. Сичі в гаю перекликались та ясен раз у раз скрипів (Т. Шевченко). 7. Мене ви дійсно не знаєте та це вже й не так важливо (Іван Ле). 8. Самій не трудно збитися з путі та трудно з неї збитись у гурті (Леся Українка). 9. Край неба червоніла сонячна заграва та щоправда вітерець ледве чутно дихав (Гр. Тютюнник).

Вправа 5. Випишіть тільки ті складносурядні речення, де потрібно поставити кому. Поясніть чому.

1. Солов'ями затьохкає ніч горобинна і рясними дощами обірветься спека (А. Малишко). 2. А надворі світило сонце, скрипів сніг і кукурікали півні на відлигу (В. Симоненко). 3. Навколо гойдалася пісня і гойдалися хмари в диму (І. Багряний). 4. Не цвітуть квітки зимою і дерева не скриплять. 5. Чому так пахнуть квіти гаю і повні щастям наші дні? 6. Ось осінь вже і одяг свій згубив осінній ліс (З тв. В. Сосюри). 7. Тут було зовсім затишно і ніщо не нагадувало про війну (О. Гончар). 8. Коли батько прийшов і мати стала йому розказувати, Федькові в очах було зовсім жовто і голова була страшно тяжка і гаряча (В. Винниченко). 9. Повітря тремтить од спеки і в срібнім мареві танцюють далекі тополі. 10. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом сріблом саяв під блакитним наметом неба (З тв. М. Коцюбинського).

Вправа 6. Перепишіть речення, поставте, де потрібно, розділові знаки і поясніть їх.

I. 1. Тільки зозулі перекликались та солов'ї у придорожніх кущах лящали, наче їм мало було ночі (В. Гжицький). 2. Золотий промінь сонця перелинув із сходу на захід і вершечки синіх хмар зайнялися червоним полум'ям (М. Коцюбинський). 3. Хитаються й повзуть холодні тіні і зорі дивляться на місто без огнів (В. Сосюра). 4. Сивизна лягла на скроні а в очах — жива блакить (П. Воронько). 5. Не шелесне ліс. Лиш зрідка трісне дерево або десь у дзвінких верхах простукотить дятел, лісовий телеграфіст, мовби передаючи кудись у безконечні хащі звістку про подорожніх (О. Гончар). 6. Було затишно і пахло вогкістю (А. Головка). 7. І стеляться обрії милі і вечір в ясній далині і карії очі і рученьки білі ночами насняться мені (А. Малишко). 8. День спадає і таємничий вечір рожевою млою тихо спускається з неба (Олександр Олесь).

II. 1. І знову спекотне марево і золота утома степів (М. Стельмах). 2. Крига скресла, затріщала і буйна вода затопила все (В. Кучер). 3. Світало і хмарилось. Вітер летів виднокругом (Л. Первомайський). 4. Не чутно нічого, не видно нікого, тільки Дніпро шумить та дерева шелестять (Марко Вовчок). 5. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом саяв блакитним наметом неба (М. Коцюбинський). 6. Який чудовий кругозір і даль яка барвиста! Ще рік тому тут був пустир а зараз квітне місто (М. Шеремет). 7. Заплющу очі і з глибини пам'яті золотими човнами пропливають серед безмежного степу незабутні дні мого дитинства (Б. Мозолевський). 8. Зашипів затужавілий пісок під човнами і два човни, як два селезні, тихо полинули по воді (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 7. Перепишіть складносурядні речення, поставте розділові знаки. З'ясуйте, чим пов'язані між собою структурні частини речення.

1. Війнув дихнув сипнув пшоно і заскакали горобці (П. Тичина). 2. То була дощ холодний січе а перестояти негоду немає де то була вітер осінній проймає до кісток а обігрітися немає

де (А. Шиян). 3. Любить людей мене навчила мати і рідну землю що б там не було (В. Симоненко). 4. По узліссі і на галявині зеленіє перший ряс і цвітуть проліски та сон-трава (Леся Українка). 5. Все йде все минає і краю немає (І. Франко). 6. Скоро уся долина і гори блищать вогнями і разом з димом з землі здіймається вгору і пісня (М. Коцюбинський). 7. Глянув я на лівий бік від себе а там знову нова картина нова краса (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 8. Прочитайте речення, поясніть (усно) розділові знаки в них.

1. У кожного чоло життя і жаль порили, і в оці кожного горить любові жар. 2. Людське горе смутить, а добро веселить. 3. Оце тая стежечка ізвивається, а у мене серденько розривається. 4. Бо твій патріотизм – празнична одежина, а мій – то труд важкий, гарячка невдержима. 5. Не пливе супроти вітру запах квітів і кадила – але йде по всіх усюдах добра слава, добрі діла. 6. Всміхнеться – й розбурхане море поклониться твоїй красі. 7. Знову ніч, і знову ранок, і поклони, і молитви, і в старій душі тривога, сумніви і – неспокій (За І. Франком).